

Ilmiy rahbar: Xaydarova Shoira Toxir qizi

Talaba: Abduvahobova Sevara Sobirjon qizi

Mirzo Ulug’bek nomidagi O’zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Psixologiya fakulteti Filologiya va tillarni o’qitish (ingliz tili) yo’nalishi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” dostonida markaziy o‘rin tutgan “inson – shaxs – shoir” konsepsiyasi badiiy-falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Doston qahramoni timsolida insonning ruhiy iztiroblari, ijtimoiy mas’uliyati va shaxs sifatida shakllanish jarayoni yoritiladi. Shoir obrazi orqali ijodkorning jamiyat oldidagi burchi, haqiqatni anglash va uni badiiy ifodalash masalalari ochib beriladi. Asarda insoniylik, erkin fikr va ma’naviy uyg‘onish g‘oyalari shaxs kamoloti bilan uzviy bog‘liqlikda talqin etiladi. Maqola “Ruhlar isyoni” dostonining g‘oyaviy-badiiy ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: “Ruhlar isyoni” dostoni, Nazrul Islom obrazi, “Inson –shaxs-shoir” ““G’alayon”, “Isyon qo ‘shig’i”, “Fidoiylilik haqida rivoyat” , “Tutqunlikda”, “Shohi jahon va Avrangzeb haqida rivoyat”, “Sharpalar”, Oliy ruhlar haqida rivoyat” “Ozodlik” “Zohidlar va oriflar haqida hikoyat” (rivoyat emas, hikoyat), “Nihoya”

Kirish

O‘zbek adabiyotida Erkin Vohidov ijodi badiiy tafakkur, milliy o‘zlikni anglash va inson ruhiy olamini teran talqin etish bilan ajralib turadi. Shoirning “Ruhlar isyoni” dostoni nafaqat tarixiy shaxs — Mirzo Bedil obrazi orqali, balki zamon va inson taqdiri haqidagi falsafiy mushohadalari bilan ham alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu asar ijodkor tafakkurining yuksak namunasi bo‘lib, unda inson, shaxs va shoir tushunchalari bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda talqin etiladi. “Ruhlar isyoni” dostonida inson avvalo ijtimoiy muhitda yashovchi mavjudot sifatida tasvirlanadi. Uning ichki kechinmalari, ruhiy qarama-qarshiliklari va haqiqat izlash jarayoni shaxs sifatida shakllanishiga olib keladi. Aynan shaxs darajasiga ko‘tarilgan insongina ijodkor — shoir maqomiga yetadi. Bu uchlik- “inson – shaxs – shoir” konsepsiyasi dostonning g‘oyaviy asosini tashkil etib, asar mazmunini falsafiy teranlik bilan boyitadi. Doston 1977-1979 – yillarda yozilgan bo‘lib, bengal shoiri Narzul Islomga bag‘ishlanganligi manbalarda axborot tarzida qayd etilib, negadir dostonning yaratilish sabablari, muallif nuqtai nazari, maqsadi kabi

savollar yetarli darajada ochiqqlanmaganligi meni mulohazaga chorladi? Muallif nega aynan Narzul Islomga asar bag'ishlashni niyat qildi? Narzul Islom qahramon sifatida shoir uchun vositami yoki imkoniyat? Doston yozilgan kezlar shoir ijodining kamolot cho'qqisini zabt etgan davrga to'g'ri kelishini hisobga olsak, zamon tinch, yurt obod, shon-shuhrat, hayot farovonday. Ammo shoir ruhiyatida fikriy bezovtalik, nimadandir norozilik, o'zidan qoniqmaslik borligi uning shu davrda yaratilgan asarlarida yiltillab ko'zga tashlanadi. Buning ildizi qaerda borib taqalishi va dostonning yuzaga kelish omillari haqida mulohaza yuritish uchun ijodkor hayoti bilan bog'liq manbalarga yuzlanamiz. Erkin Vohidov ijodida " Inson – Shaxs – Shoir " muammosi konseptual ahamiyat kasb etgan. Uning uchun o'zlikni anglash va sodiq qolish hayot-mamot masalasi bo'lgan. Suhbatlarning birida u " Bu olamda yo'qotishlar ichidagi eng og'ir yo'qotish insonning o'zligini yo'qotishidir. Shoir laqabini olgan shoir, yozuvchi, musiqachi, faylasuf va jamoat arbobi Qozi Nazrul Islomning vafoti (1976) shoir qalbida kechayotgan iztiroblarni qaytadan alanga olishiga yo'l ochib yubordi, bo'g'zida qolgan alamlarni so'zga soldi. "Ruhlar isyoni" dostonining ikki yil vaqt oralig'ida yozilganligini inobatga olsak, muallif asar uchun zarur manbalarni: Narzul Islom hayotini, faoliyatini, ijodini, she'r larini o'rgangan. Ijodkor o'z asariga shoirning "Tug'ilgansan ozod, mudom Ozod bo'lib qol! " misralarini epigraf qilganligi ham bejiz emas. Erkin Vohidov Narzul Islomni o'ziga ustoz maqomida bildi, shoir ohlariga o'z ovozi hamohang etib, alam va dardlarini qo'shib jo'rovoz bo'lib kuyladi. Ijtimoiy muammoning shaxsiy dard bilan o'zaro uyg'un tarzda birikuvi doston ta'sirchanlagini oshirishga xizmat qildi. O'zbek adabiyotida Sharq masalasi abadiy mavzulardan biridir. Ayniqsa, hind xalqining mustamlakachilarga qarshi ozodlik harakatlari o'zbek ijodkorlarini o'zgacha ruhda ilhomlantirgan. Shoir tabiatidagi falsafiylik va oqillik qahramonga o'zgacha jon baxsh etdi. Doston shoir ruhiy kamolatining namunasi sifatida adabiyotshunoslikda muhim manba bo'lib xizmat qilishi tayin. Erkin Vohidovning "Ruhlar isyoni" dostoni 1977-1979 - yillarda yozilgan bo'lib, bengal shoiri Narzul Islomga bag'ishlanganligi manbalarda axborot tarzida qayd etilgan. "Ruhlar isyoni" dostonining kompozitsion qurilmasi tizimli shaklda tartiblanib, mustaqil besh fasl va o'n rivoyatdan tashkil topgan . Har bir rivoyat keyingi faslning mantiqiy davomi bo'lib, yozuvchi qissadan hissa tarzida izchillikka amal qilgan. Dostonning kirish qismida istibdod og'ir dard sifatida aytiladi. "Abadiyat haqida rivoyat" nomli bo'limda insonning mangu yashashi emas, balki uning hayoti abadiyat uchun xizmat qilishi lozimligi aytiladi. "Shoir qalbi" faslida azaldan insonga isyon ruhi hokimligi, inson o'zligini anglashga intilib yashashi aytiladi. Narzul Islom Xisrav Dehlaviy, Bedil, Boburlar singari oshiqlik haqida she'r yozib, dillarni xushnud aylashi mumkin edi, ammo taqdir unga ulug' ishni yukladi, u ozodlik haqida kuylashi o'ziga qismat deb bildi.

Yaramasang kuniga.

Shoir esang,

Shoir bo'lib

Nega kelding hayotga

“Isyon qo ‘shig’i” faslida shoir inson ozod va hur bo'lib tug'ilgan, uning uchun qullik isnodligi aytilib, inson zulmga bosh egmasligi kerak, deya uni isyonga chorlaydi. Isyon hodisaning asl mohiyatini anglash bilan boshlanadi. Isyon ham turlicha: amal uchun, e'tiqod uchun. Vatan ozodligi bulardan eng afzalidir. “Fidoiylik haqida rivoyat” faslida har bir boshga bir o'lim, ammo sening o'liming ham ezgulikka xizmat qilsa, demak bekorga yashamabsan, degan g'oya singdirilgan. She'r monolog shaklida berilsa-da, ammo muallif o'zi bilan munozaraga kirishadi, murosaga boradi. Askarning o'limi malomat qilinsa-da, zero ayollarni qo'shib ko'mish odati barham topdi.

Inson aslo Yaralmagan sabrga.

Sig'inaylik o'sha tanho

Tahqirlangan qabrga.

Haq uchun

Bosh tutgan tikka

Mardlar ruhi yor bo'lsin.

Bu dunyoda nohaqlikka

Ko'nmaganlar bor bo'lsin,

Zo'rlik ko'rsang,

Qilma toqat,

Har boshda bir o'lim bor,

Fidoyilar umri faqat

Bu dunyoda poyidor!

“G'alayon” deb nomlangan bo'lim avvalgilari bilan ichki mantiqiy bog'liqlikda bir birini to'ldiradi. Aslida, mantiqan o'ylab ko'rilsa, g'alayon isyondan oldingi bosqich, voqelikning pishib yetilish jarayonidir. Bolimda urushning asl sababchisi hindu musulmonni bir biriga qarshi qilib, ularni o'ldirayotgan kimsalarning asl basharasi fosh qilinadi. Keyingi qismda shoir shaxsiyati, shoir o'zi kim, ijod nima kabi savollar atrofida fikr yuritiladi. Elning koriga yaramagan shoir emas degan javobni aytadi. Kichik bo'lim

uch qismdan iborat. Dastlab, muallif qahramon haqida soʻzlaydi. Oʻrtada lirik chekinish, unda muallif nuqtai nazari ravshan koʻrinadi. Keyingi qismda xulosa shaklidagi bayon beriladi. Shoirni malomat qilib, hibs etgan olamon jaholatda ekanini muallif anglaydi, ulardan ogʻrinmaydi. Asl fojia johillik ekani taʼkidlanadi. Johillik mohiyatini toʻliqroq ochish uchun “Jaholat toʻgʻrisida rivoyat” nomli fasl berilib, mantiqiylik taʼminlanadi. Jaholatning haqiqiy mohiyati ochib beriladi. Tabibni oʻzi davolagan odamlar olovda yoqadi.

Xulosa

Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” dostoni oʻzbek adabiyotida inson ruhiyati, shaxs kamoloti va ijodkor masʼuliyatini yuksak badiiy-falsafiy darajada aks ettirgan asarlardan biridir. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, doston markazida turgan “inson – shaxs – shoir” konsepsiyasi asarning gʻoyaviy asosini tashkil etib, insoniylik mohiyatini chuqur anglashga undaydi. Asarda inson oddiy mavjudot sifatida emas, balki ijtimoiy va maʼnaviy muhit taʼsirida oʻzligini anglaydigan, ruhiy izlanishlar orqali shaxs darajasiga koʻtariladigan obraz sifatida talqin etiladi. Shaxsning shakllanishi esa ichki isyon, adolat va haqiqat uchun kurash bilan chambarchas bogʻliq holda beriladi. Aynan mana shu jarayon ijodkorlikning manbai boʻlib, shoir obrazida inson tafakkurining eng yuksak bosqichi namoyon boʻladi. Shoir timsolida Erkin Vohidov ijodkorning jamiyat oldidagi masʼuliyati, haqiqatni aytish jasorati va ruhiy erkinlikka intilish gʻoyalarini ilgari suradi. Doston orqali shoirlik nafaqat isteʼdod, balki yuksak maʼnaviyat, ijtimoiy ong va shaxsiy jasorat bilan bogʻliq hodisa ekanligi asoslab beriladi. Xulosa qilib aytganda, “Ruhlar isyoni” dostoni orqali ilgari surilgan “inson – shaxs – shoir” konsepsiyasi bugungi adabiy tafakkur va maʼnaviy taraqqiyot nuqtayi nazaridan muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Vohidov E. **Tanlangan asarlar.** 5 jildlik. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 1980–1985.
- 2.Vohidov E. **Ruhlar isyoni.** – Toshkent: Yozuvchi, 1979.
- 3.Karimov I.A. **Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent: Maʼnaviyat, 2008.
- 4.Quronov D. **Adabiyotshunoslikka kirish.** – Toshkent: A.Navoiy nomidagi Oʻzbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2004.
- 5.Yoʻldoshev Q. **Badiiy tafakkur va ruhiyat.** – Toshkent: Oʻqituvchi, 1999.

6. Normatov U. **Ijod sehri.** – Toshkent: Sharq, 2007.

7. Xudoyberdiyev E. **XX asr o‘zbek she‘riyati poetikasi.** – Toshkent: Fan, 2012.

8. Rahimjonov N. **Shoir va davr.** – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2001.

9. Islomov Z. **Badiiy asar tahlili asoslari.** – Toshkent: Universitet, 2010.

O‘zbek adabiyoti tarixi. 5 jildlik. **IV jild.** – Toshkent: Fan, 1978.